

A kapitalizmus korának gazdasági viszonyai

OLÁH JÓZSEF

A gazdálkodás feltételei

A helység éghajlata változékony, szeszélyes. Az egyes hónapok és évszakok átlagos középhőmérséklete közötti eltérések jelentősek. Leghidegebb hónap a január (középtérték $-1,72\text{ }^{\circ}\text{C}$), legforróbb a július ($23,17\text{ }^{\circ}\text{C}$). A tavaszi középhőmérséklet csaknem azonos az ősziével ($10,5\text{—}10,7\text{ }^{\circ}\text{C}$). Az évi középhőmérséklet értéke $10,3\text{—}12\text{ }^{\circ}\text{C}$, átlagos ingadozása $22\text{—}24,89\text{ }^{\circ}\text{C}$. Az évi napsütéses órák száma kb. 2000. Az uralkodó szélirány északi, délnyugati. Az évi átlagos csapadékmennyiség közel fél évszázad (1886—1933) átlagában Szarvason $549,05\text{ mm}$, Mezőhegyesen (1875—1908 között) $586,6\text{ mm}$, Vésztőn (1930-ban) $532,1\text{ mm}$, Dobozon 1915—43 között 698 mm . A téli, tavaszi, nyári, őszi évszakok csapadékos napjainak átlaga 24, 30, 22, 23%, száma huszonnyolc év átlagában 81. A csapadékeloszlás egyenlőtlen. Pl. 1915. júl.-ban $198,3\text{ mm}$, aug.-ban $126,2\text{ mm}$, márc.-ban $27,1\text{ mm}$ csapadék hullott. A hirtelen lezúdult esőmennyiség nemegyszer akadályozta a mezőgazdasági munkákat, tette lehetetlenné a megszokott közlekedést, kötötte ideiglenesen helyhez az embereket és az állatokat. Nem volt ritka azonban a 2-3 hétig, sőt hónapig tartó aszály sem.¹

Éghajlati szempontból a „jó és rossz esztendő arányát” a szélsőséges csapadékeloszlás, a hőmérsékleti ingadozások, és egyéb természeti csapások — jégverés, korai fagy stb. — miatt 7:3-hoz becsülhetjük, ami annyit jelent, hogy a jó, az átlagos és a gyenge termésű évek kb. azonos arányban követték egymást.²

A terület mostani vízhálózata annak a hatalmas szabályozási munkálatoknak az eredményeként alakult ki, amelynek során 1856—7-ben a Fehér-Köröst Gyulavári és Békés között új mederbe terelték, ill. 1874-ben átvágták a Fekete-Köröst és Szanazugnál a Fehér-Körösbe vezették.³

A tengerszint feletti átlagos magasság $88\text{—}92\text{ m}$.

A mélybe süllyedt geológiai képződményeket, tengeri üledéket, többségében itt is, mint mindenütt a Körösök és a Berettyó mentén agyagos réti és öntéstalaj borítja. A művelt szántóterület közepes ($10\text{—}13$ arany korona/kh) minőségű.

A közlekedési hálózat fejletlen: „a községnek nincs se vasútja, se műútja”. A termények, anyagok, munkaeszközök és a munkaerő szállítására szolgáló, állati erővel vontatott, 76 cm nyomtávú, részben hordozható mezei vasút hossza a felszabadulás előtt megközelítette a 13 km-t.⁴

Állattenyésztés

A mezőgazdaság két alapvető ága közül évszázadokon át, még a XIX. sz. közepén is az állattenyésztése volt a vezető szerep. A tenyésztett állatok közül „legnagyobb múlttal” a sertés rendelkezett, hiszen Dobozt már az Árpádok-korában „királyi sertéshízlaló” helyként tartották nyilván.⁵ Kérdés, hogy ez a közkedvelt állatfaj később a tőkés gazdálkodás korában is megőrizte-e a korábbi jelentőségét? Erre a helyileg elrendelt, ill. az országosan végrehajtott állatösszeírások adhatnak választ.

Ezek szerint helybeliek

	1895-ben	1911-ben	1931-ben	1935-ben
szarvasmarhát	1947	2304	1389	1376
lovat	1193	1199	910	855
sertést	6184	7315	4437	6707
juhot	851	3	—	—
egyéb állatot	4	20	—	29 tartottak ⁶

Közismert, hogy a különféle állatfajok értéke nem azonos. Egy szarvasmarha vagy ló, sokkal értékesebb, mint egy sertés vagy juh. Éppen ezért számítsuk át a szakirodalomban használt egységre, ún. számosállatra az egyes években kimutatott állatszámokat.⁷ E szerint a helyi állatállomány

1895-ben	3278,2
1911-ben	3640,52
1931-ben	2390,62
1935-ben	2537,2 db számosállatból állt.

Ennek a számosállatszámnak az egyes állatfajok

év	szarvasmarha		ló		sertés		juh		egyéb	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
1895	1557,6	47,51	954,4	29,12	704,98	21,51	60,42	1,84	0,8	0,02
1911	1843,2	50,63	959,2	26,35	833,91	22,90	0,21	0,01	4,0	0,11
1931	1111,20	46,48	728,0	30,45	551,42	23,07	—	—	—	—
1935	1100,8	43,35	684,0	26,95	764,6	30,13	—	—	5,8	0,22

darabját, illetve százalékértékét képezték.

A választott számítási egységgel szerkesztett adatsorokból megállapíthatjuk, hogy az állattenyésztés csúcspontját a XIX. sz. vége és az I. világháború előtti évek, mélypontját az 1929—33-as gazdasági válság jelenthette. Az állatállomány legértékesebb részét, legnagyobb hányadát a szarvasmarha és a lóállomány alkotta. Az előbbi ingadozása kb. kétszer akkora, mint az utóbbié. Az összállománynak mintegy 3/4-ét a legnagyobb testű állatok képezték. Az egykor meszesföldön ismert sertésenyésztés változatlanul jelentős, a sertésszám folyamatos emelkedést mutat. A juh és az egyéb állatok tenyésztése jelentéktelen, az előbbi gyakorlatilag meg is szűnik.⁸

Az állattenyésztés színvonalát, gazdálkodásban betöltött szerepét, tendenciáját, az egyes állatfajok arányán és számán kívül más tényezők, mutatók is jellemzik. Pl. az állattartás formája, a tenyésztett állomány fajtaösszetétele, ivarmegoszlása, a tenyész-, az igavonó és az egyéb állatok aránya, az 1 ha-ra jutó számosállatszám stb.

Az állattartás hagyományos külterjes formáját a múlt század utolsó évtizedeiben a feudális viszonyok részleges felszámolásának, a folyamszabályozási és a vízrendelkezési munkálatoknak, a tagosításnak, a kapitalista földtulajdonnak, a szántó kiterjesztésének, a legelő és a rét feltörésének, a vetésforgónak, az igaerő és a termelői szükségletnek, a piaci keresletnek az eredményeként felváltja a belterjesebb állattartás. Természetesen továbbra is hasznosítják a megmaradt legelőket, a legeltethető területeket.

A helyi legelőterületből 1935-ben másféle (nem homokos vagy szikes) talajon fekvő fásított minősítést kapott 4,6, fásítatlan 390,19 ha. Ugyanekkor legelőre járó állatként 947 db szarvasmarhát, 75 db lovat, 2589 db sertést, 4 db juhot mutattak ki. Mindez azt jelenti, hogy kora tavasztól késő ősziig legelőn tartották a korabeli szarvasmarha-állománynak 68,20, a lovaknak 8,7, a sertéseknek 38,60, a három legfontosabb számosállatfajnak 43,48 %-át.

Az állatok takarmányozására felhasználták a 28,77 ha nedves, savanyú szénát termő és a 102,44 ha száraz, jó minőségű szénát adó, az időjárástól függően egyszer vagy kétszer kaszált rétek hozadékát.⁹ Továbbá a gazdaságokban termesztett szálas, szemes, gumós takarmánynövényeket, valamint a gabona és a kapásnövény-termelés másodlagosan hasznosítható hozamát: a tengeriszárat, az őszi és tavaszi szalmáját, törekjét, az ocsut, a korpát stb. A takarmányozás tartalmában és formájában, minőségében és mennyiségében igen jelentősek voltak az egyes gazdaságok közötti különbségek. A paraszti gazdaságok óljait, sokszor fiatalabb és idősebb családtagjainak is otthont adó istállóit, sem lehetett összehasonlítani a tekintélyes méretű uradalmi ökor- és lóistállókkal, sertésfiázatókkal, hizlalókkal, amelyek még a parasztlakóházai mellett is „valóságos palotának” tűntek.

Az éghajlati viszontagságokat, klimatikus ingadozásokat jól viselő hagyományos magyar fajtákat: a hosszú szarvú, fehér színű szarvasmarhát, a szalontai sertést, majd a Balkánról honosított mangalicát felváltják a hasznot hajtó, a korabeli igényeknek jobban megfelelő állatfajták.

Térnyerésükre szolgáljanak bizonyosságul az alábbiak:

A szarvasmarha-állomány összesen (db)	1895-ben 1947	1911-ben 2304	1935-ben 1376
ebből			
magyar-erdélyi	1790	1428	392
mokány vagy riska	51	—	—
pirostarka	75	811	775
borzderes	3	35	—
egyéb színes fajta	24	30	87
bivaly	4	—	5
egyéb nyugati fajta	—	—	5
szimmentáli	—	—	112

A két legáltalánosabban tenyésztett régi (magyar, erdélyi) és új (pirostarka) fajtának a százalékaránya az összállománynak

1895-ben	1911-ben	1935-ben	
91,94	61,98	28,48	
3,85	35,20		56,32%-át adta. ¹⁰

Az 1935. évi országos összeíráskor Dobozon 855 db lovat mutattak ki. Ebből:

angol telivér- nek	48	arab fajtának egyéb meleg- vérűnek	13
nóniusznak	194		467
angol félvér- nek	53	hidegvérűnek	79 db-t
arab telivér- nek	1		

minősítettek.¹¹

A közkedvelt pej, sötétpej, fekete színű nóniusok Mezőhegyesről terjedtek el, a versenyésre nevelt sárga és pejszínű angol telivérek és félvérek tenyésztését gróf Wenckheim Dénes a főrendi ház, és az Úrlovasok Szövetkezetének egykori tagja, „az ország egyik legkiválóbb, külföldön is ismert lótenyésztője” honosította meg. Az első dobozi telivéreket 1895-ben Kiscellben a híres angol idomár, John Reeves edzette. Újabb és újabb tenyészmének vásárlásával, a kisbéri, árpádalmi, sashalmi, abonyi, pettendi, asszári gazdaságokkal kialakult együttműködés erősítésével, az állomány állandó javításával, céltudatos, szakszerű tenyésztőmunkával a dobozi lovak a különféle futtatásokon (kétévesek versenye, nyeretlenek versenye, handicap, gátverseny, kancadíj) igen sikeresen szerepeltek. Pl. Bride 1927—28-ban 6000 Schillinget, Vindobona 1931-ben 2500 Schillinget, Parázna 1932-ben 9000 P-t nyert. A különféle versenyeken — 1931—34-ben Visegrád 1200 P-t, Adegio 8300 Schillinget, 98 120 P-t, Suta 27 700 P-t futottak össze.¹²

A sertésfajták közül századunk elejéig csak a mangalicát tenyésztették. Az Angliából importált első állatok az I. világháborút megelőző években jelentek meg. A különféle sertésekből 1911-ben 7315 db-ot, 1935-ben 6707 db-ot tartottak, s ebből 7303 db-ot, ill. 5963 db-ot zsírfajtájának, 12 db-ot, ill. 771 db-ot húsfajtájának minősítettek. A két alapfajta százalékaránya

1911-ben	99,84	—	0,16
1935-ben	88,50	—	11,50% volt. ¹³

Az anyaállatok (kanca, tehén, koca) százalékos aránya — az összállományhoz viszonyítva — a következőképpen alakult:

év	szarvasmarha	ló	sertés
1895	19,77	37,13	—
1911	26,—	52,38	15,23
1935	40,92	51,70	11,57

A tehenek és a kancák száma számottevően emelkedett, a kocáké valamelyest csökkent.

Egy apaállatra (bikára, csődörre, kanra) jutó anyák száma:

év	szarvasmarha	ló	sertés
1895	48,12	—	—
1911	65,56	12,56	8,25
1935	56,30	73,66	9,58 volt.

A nemek közti arány a szarvasmarhánál és a sertésnél kiegyensúlyozott, a lónál ingadozó.

Igavonásra	1895-ben		1935-ben	
	ló	ökör	ló	ökör
egyes	10	—	100	—
kettős	267	2	313	34
hármás	53	—	—	—
négyes	10	165	—	45

fogatot használtak.¹⁴ A fogatokat átszámítva úgy találjuk, hogy

	1895-ben	1935-ben
a lóállománynak	57,—	84,92
a szarvasmarha-állománynak	35,13	18,02%-át

használták különféle mezőgazdasági és szállítási munkákra.¹⁵

Egy számosállatra növekvő nagyságú 1895-ben 1,88, 1935-ben 2,18 ha szántóterület jutott.¹⁶

Az aprójószágok tenyésztése — különösen a paraszti gazdaságokban — az állattartás fontos, olykor egyedüli ága volt. A múlt század végén 18 476 db baromfit számoltak össze. 1935-ben 17 974 tyúkfélét, 842 pulykát, 1768 ludat,

1284 kacsát, 1122 galambot, összesen 22 990 apró állatot mutattak ki. Ugyanekkor házi nyúlból 53 db-ot vettek számba. Kasokban, kaptárokbán 1895-ben 444, 1935-ben 330 méhcsaládot tartottak.¹⁷

Földművelés

A tőkés gazdálkodás személyi és tárgyi feltételeit a feudális társadalmi viszonyok megszüntetésével, a jobbágyság felszabadításával; az 1848-as áprilisi törvényekkel, az 1853-as úrbéri pátenssel és a múlt században végrehajtott birtokrendezéssel teremtették meg. Az utóbbi keretében a rendbeszedéssel megállapították a jobbági és a nemesi birtokok terjedelmét, helyét, az elkülönítéssel szétválasztották a korábban közösen használt legelőket, erdőket, nádasokat, a tagosítással egy tagban mérték ki a meghatározott terjedelmű, de akkor még szétszórtan fekvő úri és paraszti földeket.

Békés megye egykori híres történetírójának a véleménye szerint „a legelőelkülönítés Dobox akkori földesurának, gróf Wenckheim Rudolfnak nemes szívű elhatározásából, még 1846-ban megtörtént” s a lakosok 81 1/2 telek, illetőleg 44 5/8 jobbágytelek és 301 zsellérház után a közös legelőből 22-22 holdat kaptak, azaz összesen 773,85 ha-t.¹⁸

Ugyancsak 1846-ban kapta meg a község „erdei haszonvételekkel élt volt úrbéres” közönsége ifj. gróf Wenckheim Józseftől, mint akkori földesurától úrbéri egyezség útján „a község határában levő Hajdú irtás és Deák zug nevezetű dűllőkben” fekvő 142,38 ha-os erdőrészt, melyből 55,37 ha-t még 1850-ben felosztottak és telekkönyveztek.¹⁹ „1858-ban végbement aztán a tagosítás is”.²⁰ Valóban végrehajtották, elválasztották egymástól az úri és paraszti birtokokat, de az utóbbiakat nem egyesítették, nem egy tagban mérték ki a volt robotosok járandóságát. Így alakult ki azután az az inkább általános, mintsem egyedi helyi „jelenség”, hogy „egy törpebirtokos négy és fél holdja kilenc helyen fekszik, egy másik két és fél holdat örökölt négy felé a határban”.²¹

Községi területként		
a XVIII. sz. végén	5760,99 ha-t	
1895-ben	9310,44 ha-t	
1935-ben	8465,60 ha-t	tartottak nyilván. ²²
Ebből a földből	1788-ban	az összterület %-át
szántóként	1543,40 ha-t	26,79 %-át
rétként	1785,96 ha-t	31,— %-át
legelőként	1173,79 ha-t	19,75 %-át
erdőként	1062,17 ha-t	18,44 %-át
nádasként	237,77 ha-t	4,02 %-ot használtak.

A XIX. és a XX. sz-ban — az előbbinél részletesebb művelési ágankénti kimutatással — a község határát eképpen minősítették:

	1895-ben		1935-ben	
	ha	%	ha	%
szántó	6156,12	66,12	5542,07	65,48
kert	48,34	0,52	213,51	2,52
rét	146,18	1,56	131,21	1,55
szőlő	49,50	0,53	21,29	0,25
legelő	653,19	7,02	394,79	4,66
erdő	1521,05	16,34	1538,82	18,17
nádas	0,58	0,01	44,31	0,52
földadó alá nem eső	755,49	7,90	580,10	6,85

Az egyes kategóriákat összevetve megállapíthatjuk, hogy a szántó aránya 1/4-ről 2/3-ra növekedett, a kert területe megötszöröződött, a rét és a legelő a korábbinak 1/15-ére, ill. 1/4-ére csökkent. A tekintélyes nagyságú erdőterület — az Alföldön dobozi sajátosság — alig változott. A szőlőterület jelentéktelen. A nádas csaknem megszűnt, és az új, az adózás alól mentes terület a határ 1/12, ill. 1/16 részét alkotta.²³

Ennek a földnek a tőkés gazdálkodás korában kb. 5/7-e a nagy (gróf Wenckheim Rudolf, gróf Wenckheim Antal és örökösei, gróf Wenckheim Dénes örökösei, valamint rokonaik), 2/7-e a kis gazdaságokhoz tartozott. Ezt az arányt a Horthy-korszak földreformja valamelyest ugyan módosította, de alapvetően nem változtatta meg. Az OFB a helyi határnak közel 1/7-ét 1125 ha-t sajátított ki kártalanítással és osztott szét a földigénylők között. Ennek, valamint a differenciálódásnak, a generációs osztozkodásnak az eredményeként a gazdaságok, ill. a földbirtokok száma az 1895. évi 792-ről 1935-re 1489-re emelkedett, négy évtized alatt csaknem megkétszereződött.²⁴ Ennek ellenére még 1935-ben is, az egyes birtoktípusoknak és a hozzájuk tartozó területnek az összeshez viszonyított százalékaránya ekképpen alakult:

birtokkategória	az összes birtok a teljes terület százaléka	
1 kh-nál kisebb szántóföld nélküli	17,79	0,46
1 kh-nál kisebb szántóföldes	15,05	0,97
1— 5 kh-as	52,13	11,47
5— 50 kh-as	14,52	13,95
50— 100 kh-as	0,20	1,29
100— 500 kh-as	0,06	1,36
500—1000 kh-as	0,06	3,62
1000—3000 kh-as	0,13	33,52
3000 kh-nál nagyobb	0,06	33,64

Azaz, a kapitalista viszonyok felszámolásának előestéjén is az ún. törpebirtokok az összes birtoknak több mint 80, a 100 kh-nál nagyobb ingatlanok 0,31%-át képezték, ugyanakkor az összterületnek 12,49, ill. 72,14%-ával rendelkeztek.²⁵

A községben a korabeli népszámlálások idején 1850-ben 2547, 1870-ben 3175, 1890-ben 4911, 1930-ban 6429 lakost vettek számba.²⁶

A helyi lakosság földtelensége és növekvő létszáma sajátos, feudális maradványokkal terhelt kapcsolatrendszer alakított ki. Az 1850-es években a dobozi uradalom a szemes gabona (búza, árpa, zab, köles, repce) termésének több mint fele a részes művelési földekről származott. A tengerivel bevetett táblákat 1857-ben, 1899-ben, 1916-ban teljes egészében, 1894-ben 56%-ában részesek gondozták. A kapálást, törést, vágást végző munkavállalóknak a természetett mennyiségből egyre kisebb rész jutott. Az összes tengerivetésnek felesbe adták ki 1857-ben 100, 1899-ben 43, 1916-ban 6; harmadába 1894-ben 100, 1899-ben 57, 1916-ban 94%-át. A cukorrépa harmados műveltetésének fénykora az I. világháborút követő évek. Míg a háború alatt „1/3-os répa művelésére senki sem” vállalkozott, addig a későbbiekben nagy a versengés a munkára jelentkezők között. Egy részes általában 0,39 ha répaföld munkáját (egyelés, kapálás, szedés) vállalta.²⁷ Mind a harmados vagy negyedes földért, mind a parasztcsaládok többségének kenyerét biztosító aratásért a vállalkozók túlmunkára, robotra is kötelezték magukat.²⁸

A dobozi agrárproletárok ismételt kéréssel, sürgetéssel, tömegmegmozdulással sajátos haszonbérleti viszony létesítésére kényszerítették Wenckheim grófot. Mindazok a helybeli illetőségű kézművesek vagy parasztok, akik tulajdonosként, haszonbérliként, vagy haszonélvezőként 0,78 ha földnél kisebb területtel rendelkeztek — 1904—1914 között — maximálisan 0,75 ha földet bérelhettek. A 237,4 ha bérleményen 1907-ben 476, 1912-ben 565 nincstelen osztozott. A viszonylag mérsékelt bérleti díjat 62,3 K/ha rögzítő 13 pontos szerződésben — többek között — szabályozták a bérleti díj fizetését, előírták a kapásnövények és a zöldségfélék termesztését, tilalmazták az építkezést, az alhaszonbérlet létesítését, az állattartást. Biztosították a bérbeadó vadászati és ellenőrzési jogát.²⁹

A nyomásos gazdálkodás megszüntetése után a paraszti gazdaságokban követett kettős (kalászos-kapás), hármás, az uradalmakban előírt többes (4—6—8-as) vetésforgó alkalmazása következtében az állandóan, minden évben használt szántóföldek termőerejének egyensúlyát biztosítani kellett. Az elhasznált tápanyagokat elsősorban istállótrágyával pótolták. A szerves és a műtrágyával gondozott terület aránya 1935-ben 99,67—0,33% volt. Az intenzívebben művelt területen — egy számosállat után 120 q középerett istállótrágyát számítva — 1895-ben 47 738, 1935-ben 25 570 q trágyát juttattak ki. Ezt a trágyamennyiséget 1935-ben a szántóföld 8,23, a kert 7,81, a rét területének 4,39%-ára szórták szét, azaz a legintenzívebben használt művelési ágak területét ekkor 10—12 évenként trágyázták.³⁰

Megnövekszik és korszerűsödik a mezőgazdasági üzemek — elsősorban a nagybirtok — eszközkészlete. Az 1930-as években az egyes munkagépekből:

traktor és billenőeke motoros erőre	9
cséplőgép	14
másféle gép	35
eke emberi vagy állati erőre	508
borona emberi vagy állati erőre	597
henger	46
vető és ültetőgép	36
kapálógép	209
arató- és takarmánybetakarító gép	37
cséplő, tisztító és osztályozógép	53
takarmányelőkészítő gép	81 db-ot mutattak ki. ³¹

Az erőgépek alkalmazásával (gőz, majd motoros), a vasekék elterjedésével, az ökröknél sokkal fürgébb lovak igazásával jelentősen növekszik a szántás mélysége. A vetőmagot szeleléssel, rostálással, osztályozással, csávázással gondosan előkészítik. A kisebb gazdaságokban kézzel, a nagyobbakban géppel szórva, majd sorba vetnek. A szántást, illetve a vetést hengerezéssel, grubberozással porhanyítják, tömítik.

Az elvetett, megfelelő mélységbe juttatott magot tövis, majd többlevelű állati és gépi vontatású vasboronával takarják be. A gyomirtást a kikelt vetésekben kézi erővel, állati és gépi üzemeltetésű ekekapával, extirpátorral végzik. Kézzel és géppel aratnak, illetve csépelnek.

A vetésterületnek az egyes növények termesztésére az alábbi százalékát használták:

	1910-ben	1928-ban
búza	44,58	48,52
rozs	1,50	0,35
árpa	13,56	8,65
zab	5,61	3,—
tengeri	26,35	29,81
burgonya	0,54	0,47
cukorrépa	0,62	2,18
dohány	0,77	0,11
takarmányrépa	1,85	1,—
lóhere	0,47	0,69
lucerna	0,57	5,40

Legnagyobb területen a mindenkori vetésterületnek kb. a felén a legfontosabb kenyérgabonát adó búzát és szemes takarmányt szolgáltató kukoricát (1/4—1/3) termesztették.

Egy hektárról 1928-ban

17,38 q búzát	52,65 q burgonyát
15,47 q rozsot	227,63 q cukorrépát
18,25 q árpát	242,75 q takarmányröpát
18,25 q zabot	27,63 q lóherét
10,60 q tengerit	31,28 q lucernát takarítottak be. ³²

Az ipari és a takarmánynövények termesztésében élen járó dobozi uradalomban, a Fehér- és Fekete-Körös partján, a Hosszúfoki Ármentesítő Társulat szakmai irányításával, a helyi adottságok kihasználásával 1907-ben egy új üzemegység, ún. öntözőtelep létesült. Az előkészítő földmunkák során egyetlen év alatt kb. 27 000 m³ földet mozgattak meg. Az akkori és a későbbi beruházásokkal kb. 115 ha területet tettek öntözhetővé. A rendkívül költség- és munkai-gényes létesítményen braunschweigi káposztát, hagymát, paprikát, uborkát, paradicsomot, tököt, sárgarépat és különféle gyümölcsféléket, majd tormát termesztettek. Az I. világháború előtt csak a helyi és a megyei fogyasztást elégítették ki. Az 1920—30-as években az uradalom teherautóján már a budapesti vásárcsarnokba is szállítottak és a termékeket bizományosokon keresztül értékesítették. Az 1930. évi bevételnek pl. 15%-a szem- és gumótermésből, 65%-a zöldség, 15%-a gyümölcs, 1%-a mag, 2%-a torma, 2%-a egyéb termékek eladásából eredt. Az öntözött terület jövedelme igen magas volt, kb. 4—5-szörösen haladta meg az egységnyi szántóföldről származó tiszta bevételt.³³

Gyümölcsstermesztés, erdőművelés, vadgazdálkodás

Udvarokban, kertekben, utak mentén, a szorgalmas helybeliek többezer gyümölcsfát, bokrot ültettek. Az összeírások szerint az egyes fajtákból

	<i>1895-ben</i>	<i>1935-ben</i>
alma	2 835	12 404
körte	919	2 467
cseresznye	618	6 568
meggy	2 814	3 933
őszibarack	468	1 268
kajszibarack	317	1 199
szilva	5 934	17 929
dió	990	1 714
mandula	—	7
gesztenye	5	8
eper	3 291	3 492
birs	—	1 987
naspolya	—	62
mogyoró	—	33
egyéb	—	2
összesen	18 192	49 073 db gondoztak. ³⁴

Négy évtized alatt a faállomány több mint két és félszeresére nőtt, leggyorsabban az alma, a cseresznye és az elmaradhatatlan, igénytelen birsalmafák, bokrok száma emelkedett.³⁵

A többségében gróf Wenckheim Dénes, ill. örökösei tulajdonát képező helyi erdőség területének 1935-ben 91%-a ún. szál, 9%-a sarjerdő volt. A faállomány

a századforduló előtt szilvből, tölgyből, kőrisből, később még akácból, nyárból, fenyőből állott.

Hasznosításában általában a tarvágást követték, de alkalmazták a növekedést, közlekedést elősegítő világító és a tisztító vágást is. Az erdősítés sarjról és magról történt. A vágásra érett vagy kijelölt famennyiséget télen termelték ki. Az 1935. évben az akkori erdőterület 1,65%-ának a fahozadékát takarították be. A kitermelt famennyiség ha-onként 207,53 m³ volt. Ennek egy részét ipari, műszaki (épület, műszer- és szerszámfa, tartógerenda, löcs, talpfa, telefon-, villanyoszlop, kútágas, korlát- és bútortfa stb.), más részét tűzifaként (hasáb, dorong, bot, tuskó, rözse) értékesítették. Az értékesebb és a silányabb fafélések aránya 9,13—90,87% volt.³⁶

A dobozi határ közismerten gazdag volt nagyobb és apróbb vadakban. 1854-ben vaddisznót, 1895-ben tűzokot, 1937-ben farkast terítettek le benne. A fácántojásokat már az 1850-es években összegyűjtötték, tyúkokkal, ill. kotlósokkal kikeltették, majd a megerősödött fiókákat a fácánosból szabadon engedték. A hasznos erdei vadakat rendszeresen sózták, a hideg téli napokon etették. A cserkésző utakat, etetőhelyeket, fogóládákat folyamatosan karbantartották. A vadállományt frissítették, kiegészítették. A gödöllői korona uradalomból pl. 1938-ban 5 élő szarvastehenet szereztek be.

Az eltörölt feudális előjogok kései haszonélvezői és alkalmazottaik rendszeresen, meghívott és fizető vendégeik alkalmyszerűen, nagyobb hajtásokon vadásztak. Pl. 1938. nov. 30.—dec. 6-a között báró I. Empain és társasága, 1943. nov. 29-én a főméltóságú úr, Horthy kormányzó és kísérete látogatott el Dobozra. Az előkelő vendégeknek több tucat, olykor több száz ember hajtotta fel az elejtendő zsákmányt.

Hasznos vadból

	1862-ben	1895-ben	1933-ban	1943-ban
őzet	3	18	78	2
fácánt	113	86	680	1596
nyulat	24	156	74	1691
fogolyt	37	—	10	—
fürjet	10	—	—	10
erdei szalonkát	5	8	6	11
egyéb állatot terítettek le.	1	16	12	13

A hajtóvadászokat előkészítő, azokon tanácsadóként és szervezőként közreműködő erdészek, erdőőrök, fácánosok és egyéb alkalmazottak a vadállományra káros ragadozókat vagy elvadult állatokat rendszeresen irtották és ezért külön juttatást élveztek.³⁷

Ipar, kereskedelem

A helyi lakosság ruházati és egyéb tárgyainak többségét még a XIX. sz. végén is — ugyanúgy, mint az ország hasonló településein — önmaga állította elő. A mezőgazdálkodáshoz használt vasszerszámokat hosszú időn keresztül a cigányok készítették és javították.³⁸ Az anyagigényesebb, fejlettebb technikát, korszerűbb technológiát kívánó termékeket, aki tehetta a nagymúltú gyulai vásárokon szerezte be.

Az első gőzmalom — a régi szélmalom helyett — a századfordulón épült fel.³⁹

A korabeli forrásokban

1900-ban	57	1930-ban	74
1924-ben	117	1932-ben	74
1927-ben	93	1933-ban	70
1928-ban	82	1935-ben	84
1929-ben	73	1936-ban	83

önálló iparost mutattak ki.⁴⁰ A kisiparosok száma századunk első évtizedeiben lehetett a legnagyobb, ezután fokozatosan csökkent, majd a II. világháborút megelőző években újból emelkedett.

Arról, hogy a helybeli iparosok milyen mesterséget folytattak egy 1936. jún. 23-án kitöltött kérdőív tájékoztat bennünket. E szerint

7 ács	5 kocsigyártó, kerékgyártó bognár
5 asztalos	10 kovács
1 bádgos	6 kőműves
8 borbély	1 mézeskalácsos
12 cipész	2 nyerges és szíjgyártó
2 csizmadia	1 órás
7 férfiszabó	1 sütő
2 géplakatos	2 vendéglős, szállodás
8 hentes és mészáros	1 villanyszerelő
1 kádár	1 egyéb iparos élt Dobozon. ⁴¹
1 kalapos	

Legtöbben a cipészek, a kovácsok, a férfiszabók, a hentesek és mészárosok voltak. Őket és a többieket az általuk folytatott tevékenység jellege alapján négy kategóriába sorolhatjuk, és pedig;

építkezéssel, lakással kapcsolatos tennivalókat végzett 19 (ács, asztalos, bádgos, kőműves),

ruházkodási, táplálkozási, higiénikus, szórakozási igényeket elégített ki 42 (cipész, csizmadia, szabó, kalapos, hentes és mészáros, sütő, borbély, vendéglős),

munkaeszközöket készített és javított 17 (kocsigyártó, kerékgyártó, bog-nár, kovács, nyerges, szíjgyártó),

a modernebb technikát szolgálta 4 (géplakatos, villamosszerelő, egyéb) mester.

Az iparosok száma évről-évre változott. Mindig akadtak olyanok, akik megromlott egészségi állapotuk, anyagi helyzetük, idős koruk, lakhelyváltogatásuk vagy egyéb okok miatt iparukat megszüntették (ritkábban szüneteltették). Pl. 1929-ben (zárójelben az ipar kiváltásának éve) Freske Ferenc csizmadia (1921), ifj. B. Nagy János hentes (1927), Tóth Károly hentes és mészáros (1911), Balló András kerékgyártó (1927), Reisz Lajos korcsmáros (1928), Csuba István cipész (1892), 1934-ben Óré András kisebb ács (1925) iparát adta be.⁴² Ugyanezekben az években vitéz Elek Gábor szijgyártó, Bebinszki Pál gépkocsival bérfuvarozó, Ikumét Lajos cipész, Szászné Lirner Eszter kalapos, Reisz Lajos vendéglős, Tóth János, Cs. Kiss Ferenc cipész, ill. Gergely József csizmadia, Rajki Mihály mészáros és hentes, Buzi Ferenc férfiszabó, L. Szücs Mihály sütő, Korponai Ferenc kovács, Pignicski Pál bognár, Papp Sándor kerékgyártó, Kovács Károly kovács, Márton István, Varga Imre kerékgyártó, Zsiros György cipész, Képiró Gábor hentes, Spiák Pál órás- és ékszerészipart váltottak.⁴³

A mesterek többsége egyedül, olykor családtagjaival együtt dolgozott. Tanoncot és segédet kevesen tartottak. Pl. 1928-ban 82 önálló iparosnál 22 segédet és 22 tanulót mutattak ki. 1930-ban 70 munkáltatónál 27 segédet és 12 tanoncot tartottak nyilván. 1935-ben 84 mesternél 8 segédet és 11 inast találtak.⁴⁴ Mindez annyit jelent, hogy az önálló iparosok száma mindig meghaladta az alkalmazottakét és egy mesterre 1928-ban, 0,53, 1930-ban 0,52, 1935-ben 0,23 segéderő jutott.

A segédekkel alkalmaztatásuk idejéről, feltételeiről⁴⁵ általában szóbeli egyezséget, a tanoncokkal írásbeli szerződést kötöttek. Ebben megállapodtak a képzés időtartamában, a tanonc tartásában, ellátásában, a szegődtetés, a segédvizsga és a segéddé avatás költségeinek, a betegsegélyező és a balesetbiztosítási járulékok viselésében, az iskoláztatási kiadások fedezésében és az esetleges fizetésben. Az ipari tevékenység elsajátítására vállalkozók szülejük, gyámjuk hozzájárulásával általában 14 éves korukban szegődtek el. Kivételek természetesen szép számmal akadtak. Nem egy menhelyi gyerek már 12 éves, pályát módosító, foglalkozást változtató dobozi lakos 20, sőt 30 éves korában kezdett hozzá a szakma megismeréséhez.⁴⁶

A tanulók többsége a korabeli gyakorlatnak megfelelően nemcsak ipari, hanem mezőgazdasági, sőt házi munkát is végzett. Helybeli tanonciskola híján 17 éves korig mindegyik a gazdasági ismétlőiskola óráit látogatta.

A tanoncok általában 3 évi inaskodás után szabadultak fel. Kivétel itt is akadt. Pl. Székács Barnát, aki elvégezte „a szarvasi m. kir. gazdasági tanintézetet” s Gombkötő Ferenc gyulai hentesnél 5 hónapig volt tanuló, Komlói Lajos hentes már 1 hónapi tanulás után felszabadítja.⁴⁷

Szerződésbontásra elég gyakran került sor. Pl. 1934. okt. 28-án Galló János borbély a hozzá két évre szegődött Szabó István szerződését, annak betegsége miatt érvényteleníti. Egy nappal később Kneifeld Jakab cipész Borbély Istvánval egybehangzóan kéri korábbi megállapodásuk megsemmisítését. Képiró Károly cipésznél az 1934. márc. 1-jén 3 évre szegődő Gergely István (14 éves)

szerződését júl. 19-én azért bontják fel, mert „munkahiány folytán a tanonc nem részesülhet továbbra kellő oktatásban”.⁴⁸ Előfordul az is, hogy a mester és az inas kapcsolatának megromlása miatt hatálytalanítják a szerződést. Gulyás Sándor borbély 1936. jan. 16-án azért kezdeményezi a hozzá 1934. máj. 10-én 2 1/2 évre szegődött Szász Imre tanonc szerződésének felbontását, mert az „folyton hazudik, és őt a borotválkozó vendégek előtt azzal szégyeníti, hogy nem lakik jól nála sohasem.”⁴⁹

A kétlaki életet élő, saját vagy bérelt földet is művelő mesterek állandó küzdelmet folytattak a szűk helyi piacért. Szemére vetik előljáróiknak, hogy „a község adójából összegyűlt pénzen kiírt ipari munkálatok 90%-át is idegenből az e célból ide vándorolt iparosságnak adták.”⁵⁰ Tájékoztatják érdekvédelmi szervüket, a szegedi kereskedelmi és iparkamarát arról, „hogy községünk gazdasági helyzete — az előző évekhez viszonyítva — gyenge, kisiparosaink helyzete sem kielégítő, mert a szükséges tőkével nem rendelkeznek, így munkaerejüket sem tudják kihasználni.”⁵¹

Kontárkodásért 1931. jan. 19-én Molnár Istvánt és társait, szept. 24-én Kovalócki Istvánt, társait: Balogh Istvánt, Cs. Kiss Mihályt, Orodán Lajost, okt. 12-én Balogh M. Istvánt, jelentik fel.⁵² Egy évvel később, hasonló vétség miatt, Cs. Kiss Istvánt, Gergely Jánost 15-15, Lipcsik Gábort, Szabó Lajost 6-6, Szabó Mihályt 8 P-re büntetik.⁵³ 1933-ban Molnár Istvánt, Balogh Gábort, Balog Mihályt, Megyeri Lajost, Kugyeri Sándort, B. Szücs Lajost, F. Szabó (Fekete) Mihályt, Baji Imrét 10-10 P-ös, 5 napra átváltható büntetéssel sújtják, de azt behajthatatlanság miatt felfüggesztik.⁵⁴

A helyi iparosságot tömörítő, érdekeit védő, 1893. márc. 27-én alakult dobozi iparoskör működését a belügyminiszter 29780/V—10. sz. határozatával engedélyezte.⁵⁵ Az iparoskör 33 évig tevékenykedett, 1926-ban megszűnt, ill. ipartestületté alakult át.⁵⁶ Tagjai, választott előljáróik javaslatára két évvel később, 1928-ban 5700 P-ért székházuknak megvásárolták Békési István és neje ingatlanát.⁵⁷ Az önálló italmérési joggal rendelkező helységben élénk, pezsgő szervezeti életet éltek. Pl. 1931-ben 1 rendes, 2 rendkívüli közgyűlést, 9 rendes, 1 rendkívüli előljárósági ülést, 25 egyéb értekezletet, 9 számvizsgálatot, 2 kugli, 2 biliárdversenyt, 6 mulatságot tartottak.⁵⁸ Iparos dalárdát, sportegyletet hoztak létre.⁵⁹ Az előbbi Rác Lajos elnök, Gábor Mózes pénztáros, Lukács Tóth Kálmán jegyző, az ipartestületet Buzi Gábor, Tóth Ede, Békési István, majd Mészáros Gergely, v. Szabó Ferenc irányították. Minden hétfőn és csütörtökön este 7-től 9-ig hivatalos órákat tartottak. Hat szakosztályukat 1933 elején alapították meg.⁶⁰ 1936. nov. 22-én kimondták, dec. 2-án hivatalosan is megerősítették „a dobozi ipartestület felszámolását” és „a gyulai ált. ipartestülethez való csatlakozását.”⁶¹

A községbeli kereskedelemről alig vallanak a források. Igen kevés olyan adattal találkoztunk, ami az ipari és a mezőgazdasági termékek forgalmazóira, közvetítőire vonatkozott. Tudjuk azt, hogy a helyi kereskedők szakértekezletükön elnöküknek Gulyás Jánost, alelnöküknek Rabutin Gábort választották

meg.⁶² Nem ismeretlen előttünk az sem, hogy a „Hangya fogyasztási és érakesítő szövetkezet üzletében” Rákóczi János üzletvezető mellett két éven keresztül L. Nagy Imre fűszer- és csemegekereskedő tanonc volt.⁶³

Forrásaink megőrizték, hogy

1927-ben Kiss Istvánné Fagó Ilona saját készítésű fehérnemű, Simon József ló és hasított körmű állatok, Jámbor Imre konyhakerti vetemények, zöldségfélék, gyümölcs, tojás,

1928-ban Pintér Zsigmond csemege és vegyes, Kovács Ferencné B. Puskás Julianna gyümölcs, konyhakerti vetemények, tojás, baromfi, tejtermékek, Sztojka Béláné Zsigmond Julianna bádóg, zománc és cserépedény, fakanál és toll, Fekete Rozália rövid-, rőfös és divatáru,

1929-ben Baji Imre kelmefestő termékek árusítása és gyűjtése, Orosz Pap János és Z. Szabó István, Biri Sándor őrlemény és gabona, kenyér és péksütemény, liszt, Király Károly kalap, Bognár István vegyes, Kádár Mihály cement, mész, beton és cementáruk, Köteles János ló, marha és sertés, P. Szabó Eszter tej, tejtermék, gyümölcs, déligyümölcs, leölt baromfi, tojás, konyhakerti és egyéb zöldség kereskedésére kért engedélyt.

1930-ban Mészáros Gergely kis tejgyűjtő állomás, Tóth Károly szatócs, Hegedűs Mátyás sertés, ló és szarvasmarha, Lung Istvánné Kovács Erzsébet déligyümölcs, mézeskalács és cukorka,

1931-ben Csilrnyik Mária baromfi, tojás, zöldség, gyümölcs, burgonya, Pintér Zsigmondné rőfös és vegyes, Czinano József ló, szarvasmarha, sertés

1933-ban Köteles László ló és szarvasmarha,

1934-ben Orodán Lajos gabonaneműek, zöldségfélék, gyümölcs-, darált paprika és tojáskereskedésbe kezdett.⁶⁴

Az idősebb helybeliek is emlékezhetnek arra, hogy a háború alatt és után a helyi áruellátásban Buzi János kereskedő játszott vezető szerepet.⁶⁵

JEGYZETEK

1. *Oláh József*: Az akasztó—vésztoi uradalom gazdálkodása a XIX—XX. század fordulóján. Akadémiai Kiadó, Bp. 1975. (A továbbiakban: Uradalmak). 13. o.
2. 1856 a nagy szárazság, 1862—63 a még nagyobb aszály, 1870 a csapadékosság, 1873—4 a csapadéktalanság, 1876, 1927 a fagyok, 1925 a csapadékhiány, 1943 ismét az aszály éve volt. *Oláh József*: Agrárfejlődés és agrárviszonyok, In: Tanulmányok Sarkad múltjából. Szerkesztette: Komoróczy György. (A továbbiakban: Sarkad). 121. o.
3. Doboz község 900 esztendeje. Adatok a község történetéből, különös tekintettel a felszabadulást követő 30 évre. Összeállította: *Marsi László*. 24. o.
4. *Oláh József*: i. m. (Uradalmak). 149. o.; *Marsi László*: i. m. 25. o.
5. *Haan Lajos*: Békés vármegye hajdana. Pest. 1870. 159—60. o.
6. *Maday Pál*: Békés vármegye városainak és községeinek története. Békéscsaba 1960. 137. o.; A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. I. k. a magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. évi VIII. tc. alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. (A továbbiakban: Összeírás 1895.). Szerkeszti és Kiadja az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Bp. 1897. 430—2. o.; Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 41. k.

- A Magyar Szent Korona Országainak Állatlétszáma az 1911-ik évi február hó 28-iki állapot szerint. (A továbbiakban: Összeírás 1911.). Szerkeszti és Kiadja A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1913. 606—9. o.; Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat 100. k. Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfaállománya az 1935. évben. (A továbbiakban: Összeírás 1935.). Szerkeszti és Kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1937. 218—23. o.
7. Egy lovat, szarvasmarhát 0,8, sertést 0,114, juhot 0,071, egyéb állatot (kecskét, szamarat stb.) 0,2, számosállatnak számítottunk.
 8. Vö. *Oláh József*: i. m. (Sarkad). 123—4. o.
 9. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 105. k. Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. (A továbbiakban: Statisztika 1935.) Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1938. 290—7. o.
 10. Összeírás 1895. 430—2. o.; Összeírás 1911. 606—9. o.; Összeírás 1935. 218—23. o.
 11. Összeírás 1935. 218—23. o.
 12. *Oláh József*: i. m. (Uradalmak.), 9., 92—4. o.
 13. Összeírás 1911. 606—9. o.; Összeírás 1935. 218—23. o.
 14. Az említett években a forrásokban 1, ill. 12 tehénfogat is szerepel.
 15. Iratokat I. a 19. jegyzetnél. Statisztika 1935. 290—7. o.
 16. Vö. *Oláh József*: i. m. (Sarkad). 125—7. o.
 17. Összeírás 1895. 430—2.; Összeírás 1935. 218—23. o.
 18. *Karácsonyi János*: Békésvármegye története. 1896. II. k. 87. o. A továbbiakban — általában mindig — hektárban számolunk. Egy kh-t 0,5755, egy magyar holdat (1200 négyszögöles) 0,4316, egy kis holdat (1100 négyszögöles) 0,3955 ha-nak, 1 négyszögölet 3,566 m²-nek számítottunk.
 19. Békés Megyei Levéltár. Békés vármegye alispánjának iratai. (A továbbiakban: BML.ai.) IV.B. 407. 6511/1897. Mivel a fennmaradt területet „a bekövetkezett helyszínelés alkalmával” Doboz község tulajdonaként vették fel, a volt úrbéresek 1897-ben már dr. Fábry Sándor alispántól kérik a szóban forgó birtok felosztását és telekkönyvezését megbízott képviselőjük, Bródy Adolf gyulai ügyvéd útján.
 20. *Karácsonyi János*: i. m. 87. o.
 21. *Féja Géza*: Viharsarok. Az Alsó-Tiszavidék Földje és Népe. Harmadik kiadás. Az Athenaeum Kiadása. 131. o.
 22. Az adatok Gerlával együtt értendők, amely csak a felszabadulás után, 1957-ben önállósult. *Marsi László*: i. m. 30. o.
 23. *Karácsonyi János*: i. m. 87. o.; A magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. 1. k. Kiadja az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Bp. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság 1897. (A továbbiakban: Gazdacímár 1895.). 430—2. o.; Magyar Statisztikai Közlemények 99. 1935. Magyarország földbirtokviszonyai I. (A továbbiakban: Statisztika: 1935.) 146—8. o.
 24. Uo.; Továbbá: *Féja Géza*: i. m. 13†.; 1938-ban eljárást indítottak azok ellen, „akik az OFB során kapott föld árát nem fizették ki.” A gyulai pénzügyigazgatóság a dobozi parasztnak földvételár tartozásaként 721 779, házhely adóságaként 79 870 P-t tartott nyilván. *Maday Pál*: i. m. 138. o.
 25. Uo. 136—7. o.
 26. *Karácsonyi János*: i. m. 88.; *Marsi László*: i. m. 30.; *Maday Pál*: i. m. 135—6. o.
 27. *Oláh József*: i. m. (Uradalmak). 29—32. o.
 28. *Féja Géza*: i. m. 32. o.
 29. *Maday Pál*: i. m. 135—6. o.; *Oláh József*: i. m. (Uradalmak.). 24—6. o.
 30. Statisztika 1935. 290—7. o.; *Oláh József*: i. m. (Uradalmak). 38—40. o.
 31. Ugyanekkor 11 tejjgazdasági gépet, 42 borgazdasági gépet, 19 gyümölcsgazdasági gépet, 3 keltetőgépet is kimutattak. Összeírás 1935. 218—223. o.; *Oláh József*: i. m. (Uradalmak.) 60—5. o.

32. *Zalán Magda*: Békés vármegye földrajza. Db. 1934. 107. o. Kézirat. KLTE Földrajzi Intézet. A közölt megyei adatokkal vö. a dobozi uradalom vetés és terményeredményeit.
33. *Oláh József*: i.m. (Uradalmak). 56—7. o.
34. Összeírás 1895. 430—2. o.; Összeírás 1935. 218—23. o.
35. A csökkenő nagyságú területen folytatott szőlőművelésről csak uradalmi adatokkal találkozunk. Vö.: *Oláh József*: i.m. (Uradalmak). 57—8. o.
36. Statisztika 1935. 290—7. o.; *Oláh József*: i.m. (Uradalmak). 97—8. o.
37. *Oláh József*: i.m. (Uradalmak). 97—8. o.
38. *Marsi László*: i.m. 21. o.
39. Uo. 23. o.
40. BML. ai. IV. B. 407. 12806/1900., 363/1925.; BML. Dobozai ipartestület iratai. (A továbbiakban: DI.). IX. 208. 1. 3/1928., 2/1929., 1930. évi jelentés.; IX. 208. 2. Az 1932. évi bevétel elszámolása.; IX. 208. 3. 133/34., 30/1936., 161/1936.
41. BML. DI. IX. 208. 30/1936. A két ács mindegyike, a kőművesek közül öt „csak segédi gyakorlat-tal bíró iparos”, azaz kisebb munkák elvégzésére képezített személy.
42. BML. DI. IX. 208., 1., 28., 33., 34., 132., 134., 143/1929.; IX. 208. 3. 217/1934.
43. Uo. IX. 208. 1., 51., 52., 117., 121., 127., 129., 148/1929.; IX. 208. 3., 32., 55., 56., 62., 65., 70., 94., 104., 111., 112., 159., 191., 192., 205.
44. Uo. IX. 208. 1. 3/1928.; IX. 208. 2. 2/1929.; IX. 208. 3. 113/1934.
45. Egy segédnek 1934-ben ételmezésen kívül heti 6, 1936-ban heti 4 P-t fizettek. Ugyanekkor 1 kg félbarna kenyér 0,24, 1 kg marhahús 1,—, 1 kg szalonna 1,80 P-be, 1 l tej 0,10 P-be került. BML. DI. IX. 208. 3. 140/1936.
46. Hegyi Ferenc kovács 4 évre szegődötteti Kalocsa Sándor 12 éves állami gondozottat. 1931. jún. 11-én szabadul a Dobozai Malomipari RT-nál az 1899-ben született Szabó Mátyás sütőtanonc. 1932. aug. 22-én Balogh Mátyás lakatos felszabadítja Rácz János 32 éves tanulóját. BML. DI. IX. 208. 2. 7/1932., 41/1931., 50/1932.
47. Uo. IX. 208. 3. 163/1934.
48. Uo. 206/1934., 208/1934., 156/1934.
49. Uo. 21/1936. A hazugsággal, sőt lopással is vádolt tanuló 1937. febr. 8-án Baji István borbélynál jó eredménnyel felszabadult.
50. Uo. IX. 208. 1. 3/1928.
51. Uo. 1/1929.
52. Uo. IX. 208. 2. 8., 61., 69/1931.
53. Uo. 13., 31/1932.
54. Uo. 42/1933. L. még: Uo. 182/1933.; IX. 208. 3. 98/1934.
55. BML. ai. IV. B. 407. 12806/1900.
56. Uo. 3163/1925.
57. BML. DI. IX. 208. 1.
58. Uo. IX. 208. 2. 1931. évi jelentés.
59. BML. ai. IV. B. 407. 3163/1925.
60. BML. DI. IX. 208. 2. 20—25/1933. A borbély-, az asztalos-, a szabó-, a kovács-, a cipész-, az építőiparos szakosztály elnökévé Galló Jánost, Tóth Sándort, Mészáros Gergelyt, Busi Gábort, Tóth Istvánt, Farkas Sándort választották meg.
61. Uo. IX. 208. 3. 205/1936.
62. Uo. IX. 208. 1. 15/1929.
63. Uo. IX. 208. 3. 125/1932. Feltételezhetően ugyanaz a „Fogyasztási Szövetkezet” szerződtette Magyarai Sándort 15 éves korában 3 évre tanoncnak. IX. 208. 5. 10/1936.
64. Uo. IX. 208. 1. 1927. szept. 29., 27., 17., 30.; 1928. aug. 10., 16., okt. 4., nov. 27.; 59., 64., 93., 94., 120., 122., 123/1929., jan. 27., 16., 10., 18., IX. 208. 2. 2., 35., 37/1931., 178/1933.; IX. 208. 3. 224/1934.
65. *Marsi László*: i.m. 65. o.